

indgik Daleren i de vendiske Stæders Møntsystem, i Lybæk 1528 og i Hamborg 1553, medens den prægedes allerede 1516 og 1518 i Danmark (Forfatteren siger her S. 141 ved en besynderlig Fejltagelse: Sverige). Den sidste »Münztag« afholdtes 7. Februar 1569; Møntforeningen ophævedes ikke, men gled ind i den neder-saksiske Kres. — En Række Tabeller giver god Oversigt over Monternes Solvindhold og indbyrdes Værd. Forfatteren har illustreret den historiske Fremstilling med ikke mindre end 716 Møntbilleder. Ved de danske er indløbet nogle Misforstaaelser, som rettes her blot for en Ordens Skyld: Nr. 74 er ikke fra Magnus, men fra Sven Estridsen (Hauberg 8); Nr. 689 Forsidebilledet er fejlagtigt vendt paa Siden som Bogstavet K; Nr. 690 er ikke dansk, men en Denier fra Puy i Frankrig (Revue Numismatique 1927: 215); Nr. 691 viser samme Forside med Krone to Gange, Mønten har paa Bagsiden et Kors og er slaaet paa Sjælland ca. 1300 (Mansfeld-Büllner 389 ff.); Nr. 692 Riberwitten er ikke præget efter 1396 eller efter 1392 (S. 99), men sandsynligvis allerede i 1370'erne; Nr. 693 er ikke en Søsling, men en Witten fra Næstved; Nr. 694 er ikke en Witten, men en Sterling. — Dette lille Synderegister forrykker dog ingenlunde Indtrykket af den Nøjagtighed og Grundighed, hvormed Dr. Jesse har udarbejdet dette ogsaa for danske Historikere særdeles interessante og nyttige Værk.

Georg Galster.

Grundtvig-Litteratur.

Det er en umaadelig Virksomhed, der i de sidste Aar er udfoldet for at bearbejde Grundtvigs Skrifter. Vi har faaet to store Brevsamlinger, en hel (rigtignok apokryf) Aargang Prædikener og to mindre Prædikensamlinger (*Kors-Prædikener* 1925 og *Fasteprædikener* 1927, begge ved N. Clausen-Bagge) og for ganske nylig en Række Udgaver. Af de sidste er der Grund til at nævne Saxtorphs (hos Martin 1926), der paa en meget fordelagtig Maade viser os Grækeren i Grundtvig, den har en nydelig Fortale, som fremhæver Kunstneren og Guldalderdigteren; af ældre Grundtvig-Antologier staar den, maaske uden at Udgiveren er sig det bevidst, nærmest ved Chr. Molbechs i fjerde Dels første Afdeling af hans »Dansk poetisk Anthologie« (1840). Endvidere Holger Begtrup (i Gyldendals Bibliotek), der er mere populær og lægger mest Vægt paa at medtage det i Forvejen bedst kendte. Endelig har Magister P. A. Rosenberg (paa Forlaget »Danmark«) begyndt en ny Udgave af Grundtvigs Udvalgte Skrifter, som tegner

til at blive en fortræffelig Vejviser gennem det uhyre Vildnis af 70.000 Sider Grundtvigiana, ja maaske den egentlig klassiske Grundtvig, som vi stadig savner — der er vitterlig kun et Dusin Mennesker, som kender Grundtvig, de øvrige maa trods den bedste Vilje opgive Ævred over for den uorganiserede Masse af Bøger.

Som en ren Overraskelse kommer efter fyrretyve Aars Pause ottende Del af Grundtvigs *Poetiske Skrifter*, den store cache-désordre, som blev paabegyndt af Svend Grundtvig og fortsat af C. J. Brandt. Mod Principperne for Udgivelsen kunde der rejses (og blev der af Edwin Jessen rejst) forskellige Indvendinger, men da man var naaet saa langt som til 1852, var det en Selvfølge, at der ikke kunde laves om paa Planen for de sidste tyve Aars Vedkommende. Magister Georg Christensen, der i en Aarrække har opbevaret Manuskriptet til et ottende Bind, har nu udvidet Stoffet, saa det bliver til hele to Tomer, hvorefter det ene kom i afvigte Efteraar. Det ligner skuffende sine syv Forgængere i Alt lige til den Svend Grundtvigske Retskrivning, som hverken var Digterens eller er vor Tids, men det kunde altsaa ikke undgaas. Der gives Varianter i samme Udstrækning som i de tidligere Bind, mens Noterne er indskrænket. Og saaledes tegner Alt da til, at vi snart skal have Grundtvigs verdslige Digtning komplet og i kronologisk Orden.

En Slags Udgave er ogsaa den *Haandbog i N. F. S. Grundtvigs Skrifter*, som er udkommet i to Bind 1929—30 (hos Hagerup). Den skyldes Ernst J. Borup og Frederik Schrøder. Lidt vanskeligt er det vel at komme til Rette med en saa stor Bog, der bestaar af lutter smaa Stykker, Grundtvig er rigtignok bleven plukket slemt. Men der er sjeldne og utilgængelige Sager imellem, navnlig til Belysning af hans pædagogiske Ideer, og Materialet er saa vel tilrettelagt, at det Billede vi herefter har af ham som Folkeopdrager maa siges at være blevet ændret i flere ikke uvigtige Træk.

Det maa beklages, at Professor Edv. Lehmann ikke havde denne Haandbog at ty til under Udarbejdelsen af sit sidste store Skrift: *Grundtvig* (Kbh. 1929). Netop i pædagogisk og religionspsykologisk Henseende er denne Bog mindre tilfredsstillende, uagtet det just var fra disse Sider, dens geniale Forfatter mest interesseret sig for og havde bedste Betingelser for at fremstille Grundtvig. De paagældende Kapitler er uden Tvivl de hurtigst forældede. Saa underlig kan det gaa, dog det vil intet sige, Bogen er ikke mindre epokegørende for det; den er uden Sammenligning langt det betydeligste, der er skrevet om det Emne, afgjort Hoved-

værket om Grundtvig, ja rimeligvis ved Indhold og Form det bedste, Edv. Lehmann nogen Tid har skrevet.

Over for Umuligheden af at referere et saa substantielt Arbejde vil jeg indskrænke mig til at fremhæve nogle af de talrige væsentlige og originale Ideer, det meddeler. Man kan i Grundtvig efter min Mening skelne mellem fire Lag. Graver man ned i ham som ved Boringer i geologisk Ojemed, da finder man overst — det er lidet bekendt, men derfor ikke mindre sikkert — en Hellener: Grundtvig traadte ind i Litteraturen med græsk Maske, og han lagde den egentlig aldrig af. Platonisk Spekulation ligger bag ved hans (af Lehmann mesterligt forstaaede) dunkle Ungdomsafhandling: Religion og Liturgi, Vragstumper af nyplatonisk Spekulation dukker op rundt om i hans Sange og Prosaskrifter, hvor man mindst venter det. Hvordan skal man ellers forstaa en Strofe som denne ofte sungne:

Skalkagtige Drom!
Du skinnende Boble paa Tidernes Strom!
Forgjæves dig Skjalden med Mund og med Pen
Af glimrende Skygger vil skabe igjen;
Naar Skyggen er ligest, da hulke de Smaa,
Som stirre derpaa —

hvis der ikke tænkes paa den akademiske Æstetik, der i Digterens Virksomhed ser en Efterligning af den fænomenale Verden, som atter kun er en Skygge af Ideverdenen. Da al Erkendelse er en Erindring (jfr. Menon) og Sjælene vandrer fra den ene Verden til den anden, er det naturligt, at de uskyldige Smaa, som er nærmest ved det tabte Land, har lettest ved at erindre det og ved Sammenligning mellem de to Verdener af Længsel bryder ud i Graad. Andre græske Træk genfindes især i Værkerne fra 1830'erne, ikke blot selvfølgelig i »Brage-Snak« og den lille mytologiske Haandbog, men ogsaa og fremfor alt i Verdenshistorien, der tydelig nok er anlagt efter Herodots Monster; Skildringen af Grækerne i dette Værk viser utvetydigt hen til Herder og Winckelmann, Grundlæggere af hele Tidsalderens romantiske Antik. Hvis jeg maa have Lov at fremhæve et Par Sider af de mange i Lehmanns Bog, der giver Vand paa min Mølle, turde det blive p. 126 f., hvor ganske rigtig Baandet mellem Herder og Grundtvig er angivet med præcise Citater. Helt ukendt, eller næsten, var det for mig, hvad Lehmann med sine store religionshistoriske Kundskaber har let ved at dokumentere, at Grundtvigs Teologi kun bunder i oldkristelig græsk Spekulation. Grundtvig har i 1855 udgivet sin gamle Oversættelse af Irenæus' Skrift: Om Kodets Opstandelse og det

evige Liv, den synes Lehmann mærkelig nok ikke at have kendt, uagtet han naturligvis var fuldstændig paa det Rene med Irenæus' Indflydelse paa »Kirkens Genmæle«, men det er ogsaa den eneste Lakune, mit læge Øje har kunnet opdage i de rige Afsnit om Grundtvigs Dogmatik. Paavisningen af den græske Tænkning og de græske Mysteriers Nedslag i Grundtvigs Salmedigtning er rent litteraturhistorisk en Bedrift, som ikke kan vurderes højt nok.

Det andet Lag i Grundtvig er »Germanen«. Han var som hele sin Samtid i Danmark delagtig i den tyske Renæssance fra 1770 og følgende Decennier. Selve den førstnævnte græske Indflydelse kommer jo for en stor Del til ham gennem tyske Mellemlid. Paa dette Punkt har Lehmann ydet noget ganske fortræffeligt, navnlig er Sammenligningen med Fichte og Schelling ypperlig. Om Grundtvigs Forhold til den første vidste vi vel noget, men det er vist kun ganske faa, der har anet at hele Sider i »Kirkens Genmæle« var saa godt som skrevne ud af »Methode des akademischen Studium« fra 1803, Schellings populæreste Skrift, hvis Lærdomme sandelig ikke er faldne i tør Jord hos Grundtvig. Det er særlig Kapitlet: Romantik hos Lehmann, som giver fyndig Besked om disse Egne af Grundtvigs Aandsliv. Lehmann giver i Sandhed flere Tanker end Ord, hans Fremstilling er visselig klar nok, og dog er den som en lodig Gulddaler, der kan trænge til at vexles i Smaamønt.

Det næste Lag i Grundtvig er det, som alle kender bedst: hans danske Traditioner. Danskhed og Tyskhed hænger fra Begyndelsen af nøje sammen hos ham; han hørte til en Generation, som kunde have taget til Devise de Vers fra Oehlenschlägers »Axel og Valborg«:

... derfor bør det sig bestandig,
At Gothen og Germanen elske sig.

Men med Tiden, ja ret hurtigt kom han langt ind i dansk og oldnordisk Aandsliv og blev jo til sidst en ren Holger Danske mod Burman. Lehmanns Kapitler om »Sagamanden«, »Skjalden« og »Gudesaga« giver her Meget; de hører til de omhyggeligst overvejede i hele Bogen; enkelte Ting, især Opfattelsen af det oldnordiske, turde en fremtidig, mindre romantisk indstillet Kritik forbeholde sig Ret til at ændre. Fra et rent litteraturhistorisk Synspunkt er her et Forhold, som efter min Opfattelse er aldeles paafaldende og fortjener nærmere Granskning. Det er Grundtvigs mærkværdige Valg af Litteraturarter. Mens Samtiden skrev Tragedier, Eventyr, Romancer og Ballader, Dannelsesromaner o. s. v. o. s. v., vælger Grundtvig det mærkeligste Repertoire, vist nogen-

sinde en stor Digter har taget for sig at efterligne: gamle dansk Rim- og Prosakroniker, længst hendode Former for Læredigtning og folkelig Forkyndelse blæser han Liv i og genopdyrker han I ingen Henseende træder det mastodontagtige saadan frem i hans Natur som her.

Men under Grækeren, Germaneren, og Nordboen er der en fjerde Grundtvig, som vel er den vigtigste af dem alle: den Primitive. Det er min eneste alvorlige Indvending mod denne tankefulde Bog, at Lehmann, der dog forstod sig paa primitiv Religior trods Nogen, har just ikke overset dette, men dog behandlet det meget i Forbigaaende. Det er nemlig Hemmeligheden ved Grundtvigs enorme religiøse Kraft, at han i sit inderste Sind gemte paa et primitivt Menneskes dybeste religiøse Behov. Hans mageløse Opdagelse var i Virkeligheden mageløs, thi den var ikke en teologisk Tesis, men et Opbrud af dybe Kult-Drifter i hans Sjæl. Lehmann fremstiller yderst lærd og korrekt Bindeledet mellem Grundtvig, Münter og Lessing, han kunde uden Tvivl have fortsat Efterforskningen gennem Aarhundrederne tilbage til Oldkirken og endnu længere, thi Grundtvigs Idé om Trosbekendelsens Kraft (som han med et af de geniale praktiske Greb, der var ham egne, kombinerede med Teorien om det levende Ord) har Forgængere uden for Kristendommen. Den stærkeste Nerve i Grundtvigs religiøse Higen var Ønsket om at finde det Magtmiddel, hvormed Guddommen gøres nærværende. I en Aarrække, mens han var Bibelkristen, anstrenger han sig for at læse hele den hellige Skrift som mange gammeldags troende læste den, i den Opfattelse, at Gudsordet alle Vegne var helligt, d. v. s. virksomt. Læsningen af den guddommelige Bog var for ham, som Messen for Katolikkerne, ikke blot en Meddelelse, men en Handling. Men ved denne Tanke kunde han ikke blive staaende, der var hos hans Meningsfæller kun en Skygge af denne urreligiøse Synsmaade, og uden Meningsfæller var den rent kirkeligt indstillede Grundtvig ikke sig selv. Den kolliderede desuden med Alt, hvad der var i ham af frugtbare og gærende Tanker: hans liturgiske Sindelag, hans folkelige Idéer, hans romantiske Dyrkelse af Traditionen, endelig hans sunde Fornuft, der maatte bindes over Evne (saa han endog som Katolikkerne maatte antage Bibeloversættelsen for inspireret). Med et Tigerspring greb han da den gamle Lære, der i Tidens Løb var bleven en Lønlære, at Trosbekendelsen og den alene havde magisk Kraft. Det er denne sidste Grundtvig, som jeg ikke synes Lehmann gav den Plads, der tilkommer ham. Og dog tvivler jeg ikke om, at den uforglemmelige Religionshistoriker var saa temmelig fortrolig med ham ogsaa. Men der var vist et gammelt teologisk Mel-

lemværende mellem Lehmann og Grundtvig; derfor opløser hans Redegørelse for det, man helt urimeligt kalder Grundtvigs »Teori«, sig i teologisk Polemik, som p. 171, hvor han egentlig ganske urigtigt kalder denne hemmelighedsfulde Lære for en ætiologisk Lægende, det er et Fejlskud, maaske det eneste i Bogen. Men der er andre Steder, hvor han rammer Sommet paa Hovedet; blot slaar han ikke til. Saaledes citerer han det ovenud geniale Sted i Søren Kierkegaards »Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift« (Udg. 1846, S. 35), hvor Johannes Climacus to Gange betegner Grundtvigs Opfattelse af Daaben som magisk — Kierkegaard var en Kender, han burde have beholdt det sidste Ord, og naar han ikke fik Lov dertil, var Grunden sikkert, at Sammenhængen var saa fælt polemisk. Et andet Sted, p. 185 f. i en af Lehmanns mange glimrende Fortolkninger af Salmerne, viser ogsaa meget tydeligt, at han forstod, hvad det drejede sig om. Han citerer Versene:

Gud taler, saa det sker.
Ved Ordet Alt er blevet,
Derved al Daad er drevet,
Derved al Skrift er skrevet.
Min Sjæl, hvad vil du mer?
Ja se Guds Underværk.
Som Kærligheden vilde,
Det store Ord blev lille,
Trods Døden Livets Kilde,
En Barnegud fuldstærk.

og kommenterer med Fynd: »Altsaa i Virkeligheden: Kristus genfødt i Trosartiklerne«. Det er Kernen i Grundtvigianismen. Det kunde ikke siges tydeligere. Men som det ligger her, gemt i en Detalje af Kapitlet: Psalmisten, bliver det let overset.

Men der er Ingenting i denne Bog, der fortjener at overses. Det er Blomsten af Edv. Lehmanns overdaadige og mangesidige Forfattervirksomhed, et Hovedværk i vor Litteraturhistorie. Den Del af Lehmanns Kraft, der blev anvendt til Forskning af litterære Emner, var sikkert hans bedste. Sorgen over hans Død — midt i hans fulde Mandskraft og stærkeste Produktion — vil ikke være mindst iblandt de æstetiske og kritiske Fagfæller, som saa op til hans frodige Opfindsomhed og overlegne Dømmekraft. De har saa meget at takke ham for, og deres Anerkendelse var ham kær.

Paul V. Rubow.